

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ”**

РИБАК А.І.

**УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА
У ПЛАНХ ОУН
(1939-й – 1950-ті роки)**

Острог – 2007

УДК 323: 94 (477) «1939/1950»
ББК 63.3(4Укр)625
Р 49

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія».
Протокол №10 від 26 червня 2007 р.*

Рибак А.І.

Українська держава у планах ОУН (1939-й – 1950-ті роки).
(Історико-політологічний аналіз): Монографія. – Острог:
Видавництво Національного університету «Острозька
академія», 2007. – 224 с.

Науковий редактор:

В.В. Трофимович, доктор історичних наук, професор

Рецензенти:

В.К. Баран, доктор історичних наук, професор

М.Р. Литвин, доктор історичних наук, професор

На основі аналізу архівних матеріалів, опублікованих джерел, наукової літератури у монографії проведено комплексне дослідження політичних платформ усіх відгалужень ОУН та реконструйовано їх концепції державного будівництва. Охарактеризовано основні етапи формування, а також причини і напрямки еволюції ідеології та програм Організації українських націоналістів. З'ясовано теоретико-практичні аспекти функціонування державного механізму та суспільних інституцій. Проведено аналіз основних напрямків соціально-економічного розвитку держави за ідеологією ОУН. У роботі також відображено плани державної політики трьох гілок Організації щодо національних меншин, церковно-релігійної, освітньо-культурної та зовнішньополітичної сфер.

© Рибак А.І., 2007

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2007

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	----------

РОЗДІЛ I.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ: ФОРМУВАННЯ І ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ТА ПРОГРАМНИХ ЗАСАД.....	10
---	-----------

РОЗДІЛ II.

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ВЛАДНОГО АПАРАТУ В ТЕОРЕТИКО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ОУН	
--	--

<i>2.1 Сутність категорії „держава”</i>	<i>41</i>
<i>2.2 Суспільний устрій майбутньої держави</i>	<i>50</i>
<i>2.3 Зміна концепції політичного режиму (устрою)</i>	<i>59</i>
<i>2.4 Способи формування органів влади та їх функціонування у планах ОУН(б)</i>	<i>72</i>
<i>2.5 Концепції ОУН(м) щодо організації владних інститутів</i>	<i>84</i>

РОЗДІЛ III.

ЕКОНОМІКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	
--	--

<i>3.1 Базові засади та принципи соціально-економічного розвитку</i>	<i>101</i>
<i>3.2 Оунівські візії розвитку сільськогосподарського виробництва</i>	<i>113</i>
<i>3.3 Промислове виробництво в майбутній державі</i>	<i>126</i>
<i>3.4 Основні напрямки політики в соціальній сфері</i>	<i>136</i>
<i>3.5 ОУН та організація валютно-фінансової системи незалежної держави</i>	<i>145</i>

РОЗДІЛ ІV.**ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНИЙ
РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ.****ГЕОПОЛІТИКА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ**

<i>4.1 Політико-правові погляди щодо громадянських свобод нацменшин</i>	<i>153</i>
<i>4.2 Релігійна політика суверенної держави</i>	<i>168</i>
<i>4.3 Культурно-виховні аспекти державності</i>	<i>178</i>
<i>4.4 Геополітичні пріоритети незалежної держави у планах ОУН</i>	<i>189</i>
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	204

ПЕРЕДМОВА

Розбудова самостійної України, подальший розвиток державотворчих процесів та модернізації суспільства можливі лише за умови шанобливого ставлення до власної історії, відтворення подій та явищ минулих часів, які є ланкою безперервного ланцюга розвитку нації. Відтак, вивчення історії одного з наймасовіших українських державницьких рухів ХХ століття – Організації українських націоналістів є надзвичайно актуальним. Більше того, лише з проголошенням незалежності суспільні науки отримали змогу розвиватися і досліджувати феномен Організації в умовах відносної незаангажованості та об'єктивності суджень.

Проте п'ятнадцяти років незалежності виявилось не достатнім часом для всебічного, детального, вичерпного дослідження явища, яке активно існувало більше третини століття. Відповідно, окремі аспекти діяльності ОУН не повною мірою відображені в історії політичної думки України, що є однією з причин появи численних псевдонаукових трактувань та спроб нав'язування суспільству суб'єктивних, спотворюючих дійсність стереотипів.

Однією з таких малодосліджених тем є розробка Організацією українських націоналістів концепцій будівництва незалежної держави. Мова йде про викладені в офіційних програмних документах та працях провідних членів ОУН плани державної політики у найважливіших сферах життя суспільства.

Природу та особливості ідеологічних основ діяльності Організації, причини та наслідки їх еволюції тощо розкривають багато праць сучасних дослідників. Так, питання ідеології та практики ОУН відображені у роботах Т. Андрусяка, О. Багана, А. Боляновського, Я. Дашкевича, О. Зайцева, В. Іванишина, Г. Касьянова, А. Кентія, Ю. Киричука, С. Кульчицького, В. Кучера, О. Лисенка, Ю. Шаповала, М. Швагуляка. Національне питання у програмах Організації висвітлене у працях К. Бондаренка, В. Деревінського, Г. Дичковської, А. Русначенка, В. Трофимовича. Плани ОУН щодо організації адміністративно-владного апарату дослідили Д. Веденеев, О. Панченко, І. Патриляк, С. Таран, В. Ходак, Б. Червак. Соціально-економічні аспекти державотворчих ідей ОУН розкрито у статтях І. Вдовичина, О. Сича, С. Тимченка, М. Якименка.

Високо оцінюючи науковий доробок згаданих дослідників, все ж слід сказати, що такі складові державотворчої проблематики, як трактування оунівцями категорії „державна”, концепції суспільного устрою та політичного режиму, плани щодо формування і діяльності вищих органів влади, промислової, фінансової, релігійної, національно-культурної політики майбутньої держави є малодослідженими.

У науковій літературі, присвяченій вивченню діяльності Організації, державотворча проблематика розглядалася значною мірою фрагментарно. Фактично відсутні праці, які б подавали порівняльний аналіз платформ та позицій різних груп ОУН. Досить мала увага приділялася дослідженню публіцистичної спадщини оунівців в рамках ідей майбутнього державотворення.

Ми намагалися здійснити комплексний аналіз теоретичного і публіцистичного доробку оунівців з метою виокремлення та відтворення концепцій побудови державного механізму. Відтак, предметом нашого дослідження стали державотворчі ідеї в ідеології ОУН – найяскравішого представника українського варіанту націоналізму.

Тривалий час це була цілісна організація. Але з 1940 року відбувся структурний розкол спочатку на дві частини, в основному через відмінне бачення питань тактики визвольної боротьби (а не ідеології), і формально з 1954 року – на три частини. Проте у даному випадку поділ уже зумовлювався розбіжностями ідеологічного характеру, на що ми звертатимемо увагу у роботі. Отже, для нас ОУН викликає зацікавлення у першу чергу як український варіант націоналістичної ідеології другої чверті ХХ століття. Оунівську концепцію будівництва держави ми подавали як узагальнену, вказували на відмінності між середовищами та окремими авторами лише там, де вони були суттєвими.

Зазначимо, що в сучасній українській (та й у світовій) науковій літературі та публіцистиці поки що немає усталеного розуміння терміна „націоналізм”. Дедалі більше сприймається позитивно ідея про багатомірність цього поняття. Дослідник Г. Касьянов визначає український націоналізм: 1) як форму колективної свідомості, 2) як політичну доктрину (політичну ідеологію) і 3) як політичний рух. Предметом нашого зацікавлення є у першу чергу націоналізм як політична

доктрина¹, що, зокрема, дає відповіді на питання організації суспільного життя нації в державі.

Очевидно, має рацію дослідник Я. Дашкевич, який вважає, що є некоректним в наукових дослідженнях протиставляти такі категорії, як “демократія” – “соціалізм” – “націоналізм”, тому що вони лежать у різних рівнях суспільної свідомості: “демократія” – це категорія державного ладу (її протилежність: тиранія, диктатура); “соціалізм” – це суспільний лад (її протилежність – капіталізм); “націоналізм” – ідеологія по етнічній лінії (з протилежним їй космополітизмом, національним нігілізмом). Ці рівні не накладаються один на одний, а існують незалежно, мають самостійні лінії розвитку². Але ми у роботі під націоналізмом будемо розуміти політичну ідеологію, яка у центр суспільного життя ставить націю, обґрунтовує пріоритет національних інтересів, заперечує корисність багатонаціональних держав, розмитість кордонів, космополітизм, домінування прав громадян перед їх обов’язками щодо держави і суспільства. У такому сенсі націоналізм є відмінним від ліберальної, соціалістичної, фашистської доктрин.

Враховуючи особливості предмета вивчення, у роботі використовувався набір якісних методів (аналізу та синтезу, структурно-функціональний, метод порівняльного аналізу). Вони застосовуються у дослідженнях, в яких наявні багато змінних, але один предмет аналізу. У нашому випадку змінними виступають у першу чергу окремі групи ОУН (ОУН(м), ОУН(б), ОУН(з)), а також погляди різних діячів Організації. Якісні методи використовуються також у дослідженнях, де теоретична база мало розвинута і основні категорії недостатньо визначені³, з чим ми теж зіткнулися при написанні.

У роботі ми опиралися на методологічний принцип історизму, який полягає у вивченні політичних вчень діячів

¹ Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – С.307.

² Дашкевич Я. Дослідження націоналізму. Вступні нотатки // Україна в минулому / НАНУ Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського. – К., 1995. – 239 с. – Вип.5. – С.11-12.

³ Политическая наука: новые направления / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука. Научный редактор Е.Б. Шестопал. – М.: Вече, 1999. – С.730.

ОУН з погляду їх генези у минулому та тенденцій розвитку на майбутнє. Але ми доповнили його політологічним аналізом, що, на відміну від історичного, містить свідому зацікавленість щодо проектів, які можна перетворити на політичну реальність⁴. Іншими словами, ми проводили аналіз, у тому числі і крізь призму сучасних уявлень про функціонування державного механізму.

При написанні монографії використовувався також проблемно-хронологічний підхід до висвітлення питань. Ми ввели усталені поняття та актуальні проблеми державотворення у сферу дослідження, простежуючи способи їх вирішення у політико-філософських концепціях ОУН.

Відбір категорій для наукового аналізу наштовхується на проблему потенційно великої кількості фактів, які потребують уваги⁵. А тому важливо не «роздрібнювати» предмет вивчення. У таких дослідженнях необхідно виробити власний критерій вибору між різними фактами, які підкріплюють ту чи іншу тезу.

Загалом, вивчення проблеми проходило у двох аспектах: 1) епістеміологічному (від грецького *episteme* – знання), який полягає в аналізі основних понять, їх генезі, зміні змісту політичних концепцій, їх евристичної вартості⁶. Відповідно, основними категоріями дослідження стали: держава, політичний режим, суспільний устрій, форма правління, принципи економічних відносин, засади етнонаціональної політики; 2) аксіологічному (від гр. *axia* – цінність) – аналізі на відповідність головним політичним цінностям: демократії, свободи, справедливості, рівності тощо⁷.

Політологічний аналіз проводився крізь призму вивчення планів організації головних елементів форми держави (правління, політичного режиму) та основних складових

⁴ Політологія. Кн. Перша: Політика і суспільство. Кн. Друга: Держава і суспільство / А.Колодій, В.Харченко, Л.Климанська, Я.Космина. – К.: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. – С.12.

⁵ Там само. – С.733.

⁶ Основи політичної науки: Курс лекцій за ред. Б.Кухти. Ч.1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів / Б.Кухта, А.Романюк, М.Поліщук, Л.Старецька. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Львів: Кальварія, 1997. – С.13.

⁷ Там само. – С.14.

впорядкованого життя суспільства (політичної, соціально-економічної, культурної, зовнішньополітичної).

Певну увагу необхідно звертати на стиль мислення діячів ОУН. Залежно від виду праць (проекти офіційних документів, теоретичні праці, публіцистичні статті, навчальні оунівські матеріали), відмінними є способи викладу матеріалу: філософсько-науковий, науковий, публіцистичний. Іноді це породжує проблему їх поєднання при формуванні узагальненої картини державотворення.

Слід зважати також на мету окремого документа (в широкому значенні) та аудиторію, на яку він спрямовується. Тоталітарна природа ОУН і умови її діяльності породжували потребу щонайменше двох видів документів: винятково для внутріпартійного вжитку та відкритих для загалу. Офіціоз завжди конкретизувався у теоретико-публіцистичних працях, які потенційно могли нести у собі дещо інший зміст. А тому, залучаючи якомога ширший комплекс джерел, перевагу ми надавали офіційним виданням ОУН та працям теоретиків, які повністю йшли в їх руслі.

РИБАК А.І.

**УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА
У ПЛАНАХ ОУН
(1939-й – 1950-ті роки)**

(Історико-політологічний аналіз)

Технічний редактор Свинарчук Р.В.

Комп'ютерна верстка Крушинської Н.О.

Художнє оформлення обкладинки Пелипенка А.О.

Коректор Черуха Л.А.

Формат 42х30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 10,47. Гарнітура “PetersburgС”

Наклад 300 прим.

Україна, 35800, Рівненська обл.,
м.Острог, вул. Семінарська, 2

Видавництво Національного університету
“Острозька академія”